

Індивідуально-авторські риси літературознавчих рецензій Василя Слапчука

У статті розглядається вияв індивідуально-авторського та традиційного в літературознавчих рецензіях Василя Слапчука. Основна увага зосереджується на з'ясуванні специфіки структурно-семантичної організації обов'язкових мікротем рецензії, зокрема, “Автор книги”, “Достоїнства видання” та “Недоліки книги”. Встановлено, що факультативними міні-темами рецензій є “Адресат”, “Побажання автору, читачам”, “Поради читачеві”.

Ключові слова: літературознавча рецензія, структурно-семантична організація тексту, оцінна інформація, обов'язкові та факультативні мікротеми.

Levchuk I.P. The individual-author features of literary reviews by Vasyl Slapchuk. The article deals with the explication of individual-author and traditional aspects in literary reviews by Vasyl Slapchuk. The main attention is paid to finding out the specificity of the structural and semantic organization of the obligatory microthemes of the review, in particular, “The author of the book”, “The merits of the book” and “The drawbacks of the book”. We have come to the conclusion that such review's microthemes as “The addressee”, “The wishes to the author and to the reader” and “The advices” have the facultative character.

Key words: literary review, structural-semantic organization of a text, appreciated information, obligatory and elective microthemes.

Протягом останніх років, як відомо, активізувалися дослідження індивідуального стилю вченого. Зокрема, в працях М.П. Котюрової [1] розглядаються принципи формування індивідуального стилю мови науковця та метафоричність як домінуюча властивість мислення вченого. Засобам вираження авторського „я” в російському науковому тексті присвячені

дослідження О.А. Лаптевої, Р.К. Терешкіної [2]. У розвідках польського лінгвіста С. Гайди [6] порушуються проблеми індивідуального стилю вченого у двох аспектах: як стиль пізнання та стиль мовлення, а текстотворча діяльність науковця розглядається через призму культурних „кодів” та інноваційних стратегій мовної поведінки.

Однак дослідження зосереджуються передусім навколо „ядрових” жанрів [5,67] наукового стилю (статті та монографії), у той час як „периферійні” жанри (анотація, реферат, рецензія, патент, тези, повідомлення та ін.) залишаються поза увагою мовознавців. Водночас варто зазначити, що індивідуальний стиль мислення та мовлення дослідника найбільш активно виявляється при викладі не власне наукової інформації, „зокрема в критико-полемічних відступах (при оцінці тих чи інших положень, „захисті” своєї точки зору); в оцінних судженнях про предмет дослідження” [1,245]. Отже, особливий інтерес для вивчення становлять тексти, головною метою яких є оцінка певного твору художньої літератури чи мистецтва, визначення його вартості [3,242], - рецензії. Зокрема, привертають увагу літературознавчі рецензії, що вирізняються значним виявом авторського “я”. Це яскраво засвідчують тексти оригінального сучасного літературного критика, лауреата Шевченківської премії Василя Слапчука.

Рецензії письменника традиційно представлені п’ятикомпонентною побудовою (почасти заголовки ототожнюється з бібліографічним описом видання). Найчастіше заголовки в текстах В.Слапчука позначені метафоричністю, що, очевидно, зумовлюється також об’єктом рецензування (а це здебільшого твори художньої літератури — прозові та поетичні). Наприклад: *“Маленькі вогнища осінніх інквізицій”* [4,6]; *“Опівнічний жах або попередження тому, хто збирається купувати божевілля”* [4,27]; *“Душа розхристана навек”* [4,22]; *“Запахний шафран метафор”* [4,17]; *“Незаймані пташині гнізда”* [4,15].

Іноді такі заголовки можуть активно функціонувати в ролі афоризмів у “похідних” текстах, напр.: *“Життя — свято, повне роботи”* [4,9]; *“Кохання довше за життя”* [4,19].

Бібліографічний опис видання здебільшого подається у підзаголовку, що закономірно для жанру рецензії. Однак власне текст рецензії суттєво позначений індивідуально-авторським впливом. Зокрема, у вступній частині окреслюється переважно коло актуальних проблем, стан певної галузі в літературі, що скеровує читача у відповідне русло сприйняття. Варто зауважити, що основним способом викладу інформації є роздум, що організовує не лише вступну частину, а й текст рецензії загалом. Почасти роздуми В.Слапчука сприймаються як прелюдії у музичних творах, але вони завжди обумовлені певним аспектом аналізованої публікації. Цікавою з цього погляду видається вступна частина в рецензії на книгу Євгена Барана *“Зоїлові трени: Літературно-критичні тексти”*: *“В усі часи критиків недолюблювали. І то не тільки графомани та ремісники від літератури, що цілком логічно, але й видатні митці, творці з великої літери. В цьому також нема нічого дивного. Уявіть собі: Великий Митець створив шедевр, ще не відсапався, ще руки тремтять і очі променіють — аж це з’являється критик з рулеткою, розпочинає той шедевр заміряти, складати йому ціну і при тому бубніти собі під ніс щось невиразне. Кому це сподобається ?.. Навіть, якщо критик і заміряв бездоганно, і оцінив по щирості... Великий Митець і сам собі ціну знає і шедевр свій він не до ломбарду приніс...”* [4,3]

Звичайно, такий вступ налаштовує читача на товариську тональність спілкування. Автор залучає адресата до співаналізу цілою системою засобів, що виражають імперативну модальність, напр.: *уявіть собі, пригадайте*; риторичними питаннями (*Кому це сподобається ?..; Вас це не лякає ? Чи не забагато на мою бідну голову ?*) тощо. Водночас рецензент у такий спосіб вибачається за свою “невдячну” роботу, принагідно зауваживши, що “За

нинішніх умов нарікати на критиків не випадає... Кине письменник камінця у воду — кола не розходяться, гукне у простір — луна не озивається, книгу видасть — перепрошую, пес не гавкне. То книга це чи підкладка для пательні? І щоб там дружина, приятелі та знайомі не казали, все це шелест сторінок і тільки. А письменник потребує, щоб кола по воді, щоб луна під саме небо, щоб собаки на всю околицю лементували... І лише критик годен повиганяти собак тих із буди, розбудити луну, здійняти хвилі” [4,3-4].

Щоправда, роздуми рецензента мають на меті ще й обґрунтувати читачеві значимість і вагомість праці критика, бо ж автор аналізованої публікації — теж критик. А отже, В.Слапчук цілком логічно переходить до мікротеми “Автор книги”, констатує: *“Щоб порахувати найактивніших критиків, котрі пишуть рецензії як на іменитих авторів, так і на початківців, напевно, вистачить пальців однієї руки. Один із цих критиків — Євген Баран” [4,4].* Зауважимо, що позитивний емоційний підтекст вступу свідчить і про ставлення рецензента до автора книги.

Типовою рисою рецензій В.Слапчука є іронічність, легкий гумор, властивий українцям, однак дотепер ним майже не послугувалися в наукових текстах, проте їх характерною ознакою в аналізованих текстах є те, що це не зловтішання, не глузування, а, так би мовити, іронія зі знаком “плюс” (з позитивним емоційним забарвленням), напр.: *“Либонь, перейнявши тактику в народних депутатів, які розпочинають кар’єру з обіцянок, Сергій Дзюба назвав свою першу книжку “Колись я напишу останнього вірша” [4,31]; “Окрім задоволення, яке отримуєш від прочитання поезії, втішає ще й те, що Дмитро Павличко, будучи Послом України в республіці Польща, знаходить час і сили поміж прийомами, бенкетами та розмовами з паніями у вечірніх сукнях для відміни візового режиму на кордонах між польською поезією і українським читачем...”[4,74].*

Іронічний виклад у В.Слапчука є одним із засобів точно зорієнтувати текст на читача: автор адресує твір “своєму” читачеві, а у читача виникає враження, що автор “свій”, того самого кола, що й читач, тобто йому варто довіряти. Так у спілкуванні через текст устанавлюється теплий, неформальний контакт автора з читачем.

Специфічною рисою вступної частини рецензій В.Слапчука є роздуми про літературу, зокрема, про поезію, метафоричний опис праці поета, його статусу в суспільстві, напр.: *“Звичайно ж, поезію можна і треба досліджувати, але зводити її до дефініції майже цинічно, так само, як дарувати жінці замість парфумів формулу їхнього хімічного складу. Котра сама по собі, можливо, багато цінніша від флакончика духів. Якби ж то жінку цікавило виробництво, а не аромат”* [4,25]. Як бачимо, ще однією індивідуально-авторською особливістю рецензій дослідника є оригінальні (вишукані) індивідуально-авторські порівняння, що не лише полегшують сприйняття інформації читачем, а й активізують, зацікавлюють його.

Суттєвим стильовим елементом рецензій В.Слапчук є намагання автора “класифікувати” поетів, критиків, увиразнивши тим самим особисте ставлення до певного письменника. Зрозуміло, що прихильність рецензента передусім на боці тих, хто намагається оперативно реагувати на літературний процес. Зокрема, дослідник стверджує, що *“за аналогією солдати — шпигуни, критики поділяються на: 1) Тиловиків – обозівців (ці ближчі до літературознавців), котрі завжди позаду від літературних подій та явищ, вони лише констатують, реєструють, класифікують і т. д. те, що вже відбулося; 2) Розвідників – дозорців, які вириваються вперед, намагаючись, якщо не скерувати поступ літератури, то хоча б передбачити можливі події, спрогнозувати явища”* [4,5]. Звичайно, зарахувавши літератора до тієї чи іншої підгрупи рецензент оцінює його професійні якості, тобто це своєрідний спосіб імпліцитної характеристики особи автора.

Вагоме місце в рецензіях В.Слапчука займає мікротема “**Автор книги**”, однак її розташування у структурі тексту не є чітко визначеним. Найчастіше ця міні-тема міститься у вступі або ж розпочинає основну частину рецензії. Зауважимо, окрім традиційних лексем з атрибутивною семантикою, що використовуються для характеристики автора книги, вирізняються також індивідуально-авторські на зразок. *“Євген Баран намагається бути попереду. Не шпигун, не штабний писар, а — звичайний солдат-піхотинець, який ковтає ту ж саму куряву, що і ми і ділиться з нами сухпайком та ковтком із баклажки”* [4,5]; *“Сергій Дзюба трохи старомодний, в той час, коли усі довкола заклопотані сексом, він пише вірші про кохання”* [4,19]; *“Петро Коробчук — поет ніжний, вишуканий та іронічний”* [4,19]. Почасти атрибутивні лексеми набувають у контексті рецензії іронічного відтінку, напр.: *“...завітаймо до “міста байстрюків” — Харкова, по якому “Червоною фірою” роз’їжджає вже знаменитий Сергій Жадан. Нинішні молоді поети не чекають дня, коли прокинуться знаменитими, — вони вже знаменитими засипають”* [4,25]. Іноді прихильність дослідника зумовлюється особистим знайомством із автором рецензованої книги, зауважмо, В. Слапчук не приховує цього. Наприклад: *“Я завжди суб’єктивний у ставленні до своїх друзів, а також у сприйнятті поезії. Друзів своїх люблю, а любов завжди суб’єктивна... Сьогодні я буду суб’єктивним удвічі. Бо збираюся писати про поезію — поезію Ніни Горик, а Ніна Горик — мій друг”* [4,53].

Варто зазначити, що крім типової моделі найменування особи автора “ім’я + прізвище”, В.Слапчук послуговується також формулами: “прізвище”, “ім’я”, “пан (пані) + ім’я”.

Звернімо увагу, що констатація факту появи тієї чи іншої праці в рецензіях В.Слапчука не є усталеним елементом вступу, почасти ця міні-тема розпочинає основну частину. З-поміж лексико-синтаксичних конструкцій, що вживаються після вступних роздумів автора та сигналізують про перехід до основної

частини, привертають увагу індивідуально-авторські вирази на зразок: *“Склавши шану класикам, віддавши їм їхнє, заверну мову на своє”* [4,37]; *“Одначе вступ мій затягнувся. Отож ближче до справи”* [4,53].

На противагу традиційній організації жанру рецензії у В.Слапчука її стрижневий компонент — **аналіз змісту публікації** — подається оглядово та фрагментарно. Проте рецензент обов'язково характеризує мову твору, послуговуючись атрибутивними лексемами, напр.: *“Погляд автора звернений у себе, мова не кваплива, слова добираються з любов'ю”* [4,16]; щоправда, найчастіше поціновується поезія: *“Пропонована читачам поезія — багатогранна, особливо хочу наголосити на її пізнавальності”* [4,16]; *“Поезія Ніни Горик “тиха”, не гнучкіша від биття серця... Вона пише просто, як дихає”* [4,54]; *“Поезія Людмили Таран рухлива, мінлива, невизначена, необмежено тривка. Вона щоразу інакше і та ж сама водночас, як течія”* [4,14].

Прикметно, що в рецензіях В.Слапчука суттєвим елементом є міні-тема **“Оформлення книги”** (здебільшого позитивно маркована), напр.: *“Оформлена книжка скромно, але не без вигадливості.”* [4,6]; *“Хочеться сказати, що книжка видана зі смаком і якісно. Гарна кольорова обкладинка, білий папір, ілюстрації... І головне, видрукувана накладом (як на сьогодні астрономічним) 5500 примірників”* [4,41]. До речі, зазначення накладу рецензованої праці — факультативний елемент жанру, проте дослідник за його допомогою імпліцитно оцінює твір (схвалюючи наклад або висловлюючи побажання збільшити/зменшити його). Іноді рецензент називає художника, що оформив аналізовану книгу. Проте ця інформація подається у висновковій частині, наче мимохідь. Наприклад: *“Ага! І ще. Якщо вам трапиться серп та молот, а їх там на кожній сторінці, то це робота рук художника Миколи Кумановського. Ду-у-уже майстерно!”*[4,77]. Однак використання окличних синтаксичних конструкцій вказує на підкреслену емоційність (з позначкою “плюс”).

Особливо вирізняє стильову манеру В.Слапчука мовне оформлення міні-теми “Адресат”. Зауважимо, якщо традиційно ця мікротема є факультативною, то в досліджуваних рецензіях — це типовий структурний елемент. Однак конструкції, якими послуговується при цьому В.Слапчук, відзначаються оригінальністю й неповторністю. Зокрема, рецензент із іронією ставиться до стереотипного окреслення адресата як “широкого кола читачів”, принагідно зауваживши, що *“не існує широкого кола читачів, насправді, коло читачів вузьке, гадаю, не ширше від кола партизан довкола вогнища”* [4,76], принаймні коли йдеться про поезію.

Характеристики адресата в текстах В.Слапчука вирізняються також влучністю, дотепністю. Це й привертає увагу читача. Щоправда, автор здебільшого використовує описові конструкції. Наприклад: *“Гадаю, що роман з такою інтригуючою назвою зацікавить, як дослідників, так і споживачів українського сексу. І не тільки, позаяк після визначення жанру в дужках зазначається, що це філософсько-еротичний конспект. Тобто книжка ця не тільки для збоченців, але й для кандидатів наук”* [4,48]; *“Будемо сподіватися, що від збірки Ростислава Мельниківа дістануть задоволення якщо не шанувальники поезії, то бодай мисливці”* [4,37].

Індивідуально-авторською є також модель побудови таких конструкцій, що ґрунтується на протиставленні щонайменше двох типів адресатів, на зразок: збоченці — кандидати наук, шанувальники поезії — мисливці тощо. Варто зазначити, що В.Слапчук, окреслюючи коло потенційних читачів, почасти полемізує з автором рецензованої книги. Наприклад: *“Не знаю, чи стане “Цитатник” настільною книгою для коханок і коханців, але претензія така є. Зважаючи на тираж збірки (3000 пр.), після довгих вагань, залишаю відкритим питання: своїм власним коханкам і коханцям адресує автор свої вірші чи коханкам і коханцям взагалі ?”* [4,26]. А отже, в оформленні міні-теми “Адресат”

рецензент послуговується не лише традиційними стверджувальними конструкціями, а й питальними.

Прикметно, що В.Слапчук лише зрідка вдається до аналізу **недоліків книги**. Наприклад: *“Бібліографію творів Олександра Гордона теж можна було б видрукувати окремим томом. **На превеликий жаль**, огром цієї кількості поки, що не переріс у велич якості”* [4,80]. Virізняться, зокрема, лексико-синтаксичні конструкції, що сигналізують про перехід від достоїнств публікації до її недоліків і навпаки, напр.: *“**Щоб не розводитися про самі лише ганджі, поговоримо трохи про чесноти**, а їх у Мельниківа чимало”* [4,36].

Для рецензій В.Слапчука характерне вираження авторського погляду переважно лексемами у формі першої особи однини (напр.: *гадаю; мені здається; як на мене; на мій розсуд; я впевнений, що*), тоді як традиційно для мови жанру властиві моделі з семантикою множинності (авторське “ми”).

Привертають увагу оцінні вирази в текстах рецензій. Зокрема, узагальнену оцінку публікації найчастіше містить висновкова частина. Напр.: *“Отже, якщо вірші вам не сподобалися, ви або не коханки і коханці, або Жадан пише для інших. **Мені збірка сподобалася Місями**”* [4,27]; *“Як на мене, **дебют вдався**”* [4,41]; *“Чи буде по-кайфу це читачеві — не знаю. Напевно можу сказати: **книга — вещь**”* [4,93]; *“Загалом — **симпатичне видання**”* [4,95]; *“**Дебют вдався**. Цілую Олену у віри”* [4,79]. Як бачимо, оцінні конструкції позначені впливом авторського “я”, однак це не завжди пряма оцінка, але почасти й опосередкована на зразок: *“Відтак знімаю перед пані Оксаною капелюха. І чоботи. Для більшої переконливості”* [4,92]. Зауважимо, щодо граматичного аспекту цих конструкцій, то ідіостиль В.Слапчука визначають найперше категорія першої особи однини та парцельовані конструкції, що додають викладу своєрідної експресії й динамізму.

Індивідуально-авторським компонентом висновкової частини рецензій В.Слапчука є мікротема **“Поради читачеві”**, що здебільшого virізняється

гумористичним забарвленням, напр.: *“Нетерплячим раджу читати збірку з кінця, а нервові можуть чогось випити. Скажімо, віскі з содовою або ж горілки з перцем. Вона також помічна і добре поєднується з менталітетом”* [4,33]. Іноді автор послуговується спонукальними конструкціями на зразок: *“Читайте, завидуйте...”* [4,95]; *“Єднайтеся, кохайтеся, читайте Валентину Штинько!”* [4,53]; *“Не залишаймо поетесу саму. Бо, можливо, що вона нам більше потрібна, аніж ми їй”* [4,15]; *“Прочитайте книжку Сергія Дзюби, у неї світла душа, вона добра, як може бути доброю людиною”* [4,33]. Як бачимо з прикладів, почасти поради поєднуються з проханнями до читачів.

Варто вирізнити також коментуючі одиниці, що маркують висновкову частину тексту та містять здебільшого лексему чи сему “кінець”, напр.: *“Буду і я завершувати свою медитацію”* [4,5]; *“Отож поки Сергій Жадан добрий, а я цілий, буду прощатися”* [4,27]; *“Пора і мені закінчувати, поки не вхопила істерика чи ще яка мара з легкої та синьої руки авторки”* [4,30]; *“Замість підсумків скажу: будуймо дзвіниці й сторожові вежі, молимося Богу і пильнуймо волю. Час творити”* [4,57].

Отже, рецензії Василя Слапчука вирізняються індивідуально-авторськими особливостями, що передусім спостерігається у способі викладу інформації — роздумі. Основна увага рецензента зосереджена навколо мікротем “Автор книги”, “Адресат”, “Оформлення видання”, “Побажання автору, читачам”. Нетрадиційним елементом висновкової частини рецензій В.Слапчука є міні-тема “Поради читачеві”. Ідіостиль рецензента вирізняється оригінальністю метафоричного вислову, іронічним забарвленням, дружньо-товариською тональністю розмови з читачем. В.Слапчук синтезував традицію структурно-семантичної організації текстів наукової прози з елементами художньої публіцистики. Це модерне потрактування жанру рецензії, що почасти руйнує традиційні канони текстів наукової прози.

Література

1. Котюрова М.П. Научный текст в аспекте индивидуального стиля мышления // Styl a tekst. – Opole, 1996. – С. 243-249.
2. Лаптева О.А. Способы выражения авторского „я” в русской научной речи // Язык и стиль научной литературы. – М.:Наука,1977. – С. 123-138.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром’яка, Ю.І. Коваліва та ін. – К.: ВЦ „Академія”, 1997. – 591 с.
4. Слапчук В.Д. Політ механічної зозулі над власним гніздом. Рецензії, відгуки, нотатки. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001. –100 с.
5. Троянская Е.С. Научное произведение в оценке автора рецензии // Научная литература: Язык, стиль, жанры. – М.: Наука, 1985. – С. 67-81.
6. Stanislav Gajda. Styl osobniczy uczonych// Styl a tekst. – Opole, 1996.–S. 251-261.